

FIGURINE REPREZENTÂND PĂSĂRI, DIN EPOCA NEOLITICĂ, DESCOPERITE ÎN MUNTENIA

Eugen Comșa

Cercetările arheologice intense, din secolul nostru, privind epoca neolitică din Muntenia, au dus, printre altele, la descoperirea a numeroase figurine antropomorfe, a altora zoomorfe, care au constituit tema unei serii de studii importante privind manifestările religioase ale comunităților neolitice din aceste ținuturi.

Pe lângă figurinele făcând parte din cele două categorii menționate mai sus, în câteva așezări din epoca neolitică, din ținuturile central-sudice ale Munteniei, aparținând purtătorilor culturii Gumelnița, s-au descoperit și unele figurine de lut ars, destul de puține până acum, reprezentând diferite păsări. Nu este exclus ca figurine de tipul amintit să fi fost găsite și în alte așezări gumelnițene, dar, poate, nu au fost publicate.

În lucrarea noastră vom descrie figurinele de acest tip în ordine cronologică și anume mai întâi cele descoperite în așezările din faza Gumelnița A 2 (= faza Sultana, după periodizarea noastră) și apoi pe cele din faza Gumelnița B (= faza Jilava).

Astfel de figurine au fost scoase la iveală cu prilejul săpăturilor din diferite stațiuni.

I. În cursul sondajelor, din anul 1925, din așezarea *tell* aparținând culturii Gumelnița, de pe „Ostrovelul“ de lângă localitatea Căscioarele (jud. Călărași), de sub conducerea lui Gh. Ștefan, a fost descoperită și o figurină de lut ars reprezentând o pasăre în picioare 1. Capul și gâtul lipsesc, fiind rupte din vechime. Partea din spate, privită de sus, avea pe mijloc (de la cap până la coadă) o creastă scundă, de la care lateral, în ambele direcții ale aripilor, coborau două planuri puțin înclinate, având marginile exterioare, prelungite la mijloc și arcuite. Pe fiecare parte, în zona aripilor, au fost trasate câte cinci linii incizate, paralele, distanțate, acoperind ambele suprafețe, de lângă gât până spre coadă. Porțiunea dinspre coadă a figurinei nu este prea lungă și are capătul arcuit.

Partea de jos a piesei redă corpul subțire, cu suprafața arcuită și o parte cilindrică, destul de subțire și nu prea înaltă, în locul picioarelor, făcută pentru ca piesa să poată fi pusă în poziție verticală.

Se cuvin a fi subliniate două observații:

– Această piesă a fost găsită în stratul inferior al așezării ceea ce înseamnă că datează, probabil, din faza Gumelnița A, poate de la sfârșitul ei.

– Prin forma sa, piesa de la Căscioarele se aseamănă, în mare, cu două din piesele descoperite în așezarea de la Vidra.

Tot în așezarea de la Căscioarele, în altă campanie de săpături, sub conducerea lui Vladimir Dumitrescu, a fost descoperită o altă figurină redând o pasăre, cu aripile întinse, gata de zbor ². La această piesă s-a păstrat capul, cu partea dinspre cioc ruptă,

¹ Gh. Ștefan: *Les fouilles de Căscioarele*, în: *Dacia*, II, 1925, p. 186 și p. 182 (fig. 41/22).

² Vladimir Dumitrescu: *Arta neolitică în România*. București, 1968 p. 108 și fig. 105/2.

gâtul destul de scurt și gros, având dedesubt gușa puțin proeminentă. Pe mijlocul spatelui are o porțiune proeminentă, cu partea de sus arcuită, prelungă. Avea aripile întinse lateral, nu prea groase. Partea inferioară o are de formă cilindrică masivă, având diametrul egal cu aproape o jumătate din lungimea piesei. Avea marginea de jos lătită. Piesa a fost scoasă la iveală din stratul de cultură Gumelnița. Dimensiuni: 4,2 cm înălțime.

În lucrarea publicată în 1965, despre rezultatele săpăturilor din anii 1962–1964, de la Căscioarele se face precizarea că „în sfârșit, amintim și câteva statuete de păsări cunoscute și mai înainte în mediul gumelnițean”³. Din acea serie de figurine a fost publicată numai piesa descrisă mai sus.

II. Prin săpăturile arheologice din anul 1925, din așezarea *tell* de la „Gumelnița” aflată în apropiere de orașul Oltenița (jud. Călărași), efectuate tot sub conducerea lui Vladimir Dumitrescu, au fost scoase la iveală, în afară de diferite figurine antropomorfe și zoomorfe și două piese reprezentând păsări⁴. Se precizează, în lucrarea publicată atunci, că ambele piese au fost descoperite în stratul superior al așezării⁵, deci datează din faza Gumelnița B.

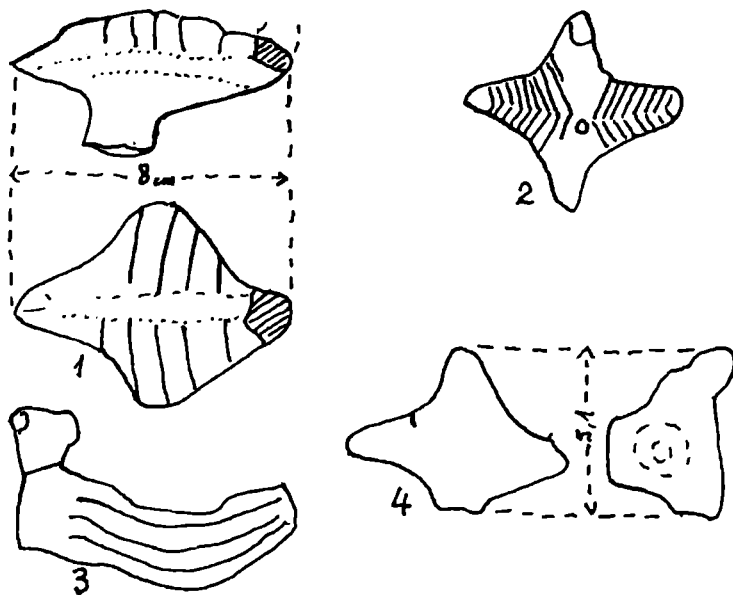

Fig. 1 Figurine de lut ars reprezentând păsări; Cultura Gumelnița: 1. Căscioarele (după Gh. Ștefan, op. cit., *Dacia*, II, 1925, p. 182, fig. 41/22); 2. Gumelnița (după Vladimir Dumitrescu op. cit., *Dacia*, II, 1925, p. 83, fig. 64/13); 3. Glina (după Ion Nestor, op. cit., *Dacia*, III-IV, 1933, p. 234, fig. 6/9); 4. Gumelnița (după Vladimir Dumitrescu, op. cit., *Dacia*, II, 1925, p. 90, fig. 68/11).

³ Idem: Principalele rezultate ale primelor două campanii de săpături din așezarea neolitică târzie de la Căscioarele, în: *SCIV*, 16, 2, 1965, p. 228.

⁴ Idem: *Fouilles de Gumelnița*, în: *Dacia*, II, 1925, p. 90.

⁵ Ibidem, p. 90.

– Prima piesă a fost reprodusă numai în fotografie, fiind privită de sus ⁶. În această poziție figurina are o formă aproximativ cruciformă. Piesa reprezintă o pasăre cu aripile prelungi, întinse lateral și având forma aproximativ triunghiulară, cu vârful rotunjit. Deasupra, pe fiecare aripă, sunt trasate linii incizate, paralele, în formă de V, considerate de descoperitor, ca redând penele stilizate. Capul figurinei este, în mare parte, rupt din vechime. Partea dinspre coadă este făcută ca o prelungire, cu capătul arcuit. Nici gâtul și nici partea dinspre coadă nu sunt ornamentate. În dreptul picioarelor piesa are un soclu ca un cilindru mic, pentru a putea fi așezată în poziție normală, verticală.

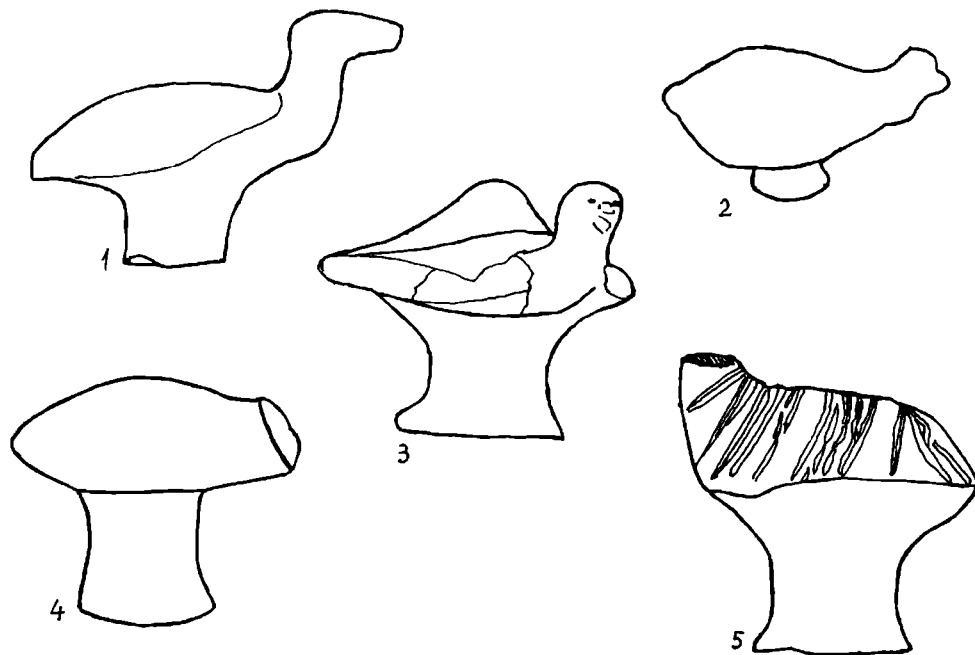

Fig. 2 Figurine de lut ars reprezentând păsări; Cultura Gumelnița: 1. Vidra (după Dinu V. Rosetti, op. cit., IPEK, 12, 1938, pl. 26/10); 2. Vidra (după Dinu V. Rosetti, op. cit., IPEK, 12, 1938, pl. 26/11); 3. Căscioarele (după Vladimir Dumitrescu op. cit., 1968, fig. 105/2); 4. Vidra (după Dinu V. Rosetti, op. cit., IPEK, 12, 1938, pl. 26/12); 5. Vidra (după Dinu V. Rosetti, op. cit., IPEK, 12, 1938, pl. 26/9).

– A doua piesă este asemănătoare ca tip, dar este mult stilizată ⁷. Privită de sus piesa are o formă alcătuită din patru părți.

După desenul publicat este greu de precizat care parte reprezenta capul și gâtul. Dacă ținem seama de partea din dreapta desenului, care era puțin mai groasă, decât celelalte trei, considerăm că aceasta reprezintă gâtul, iar capul a fost rupt din vechime. Partea dinspre coadă este destul de scurtă cu capătul arcuit.

⁶ Ibidem, p. 83 (fig. 64/13).

⁷ Ibidem, p. 90 (fig. 68/11).

Pasărea a fost reprezentată cu aripile întinse lateral, ca două prelungiri, destul de scurte. Pe aripi nu s-au trasat linii incizate, care să redea penele. Se cuvine să subliniem că ambele piese datează din faza Gumelnița B.

III. O figurină fragmentară reprezentând – după părerea noastră – o pasăre a fost descoperită în așezarea de la Glina⁸, cu prilejul săpăturilor din anul 1926, de sub conducerea lui Ion Nestor. Piesa are capul stilizat, gâtul scurt. Corpul îl are destul de plat, cu coada arcuită în sus și aproape ascuțită. În jurul gâtului are o linie. Pe spate sunt trasate mai multe linii, în lungul întregului corp. Lipsește partea inferioară a corpului și partea de jos, probabil cilindrică, pe care se așeza figurina. Piesa a fost descoperită în stratul Gumelnița. Dimensiuni: 3,6 cm înălțime.

IV. Din faza Gumelnița B datează și seria figurinelor reprezentând păsări, descoperite de către Dinu V. Rosetti, în cursul săpăturilor arheologice din *tell*-ul de la Vidra (jud. Giurgiu).

Într-un studiu amplu despre plastica neolitică descoperită în acea așezare sunt descrise cinci piese de lut ars, reprezentând păsări⁹. Pe baza observațiilor făcute cu prilejul săpăturilor de la Vidra, s-a afirmat că astfel de figurine, reprezentând păsări, apar pentru prima oară, în stratul corespunzător fazei Gumelnița B¹⁰.

În așezarea amintită au fost descoperite cinci astfel de piese majoritatea fragmentare.

– Figurină fragmentară, de lut ars, redând o pasăre în picioare, având capul și gâtul rupte din vechime¹¹. Corpul este redat destul de masiv, cu partea aripilor reprezentată prin două suprafețe înclinate sau arcuite. Pe această porțiune s-au trasat mai multe linii incizate, nu în lungul corpului, ci transversal. Sunt trei astfel de grupuri de linii. Primul este format din șapte linii, din care una este făcută pe partea inferioară a gâtului. Între acest grup de linii și următorul s-a lăsat un mic interval. Al doilea grup este format din alte cinci linii, despărțite printr-un alt interval de ultimul grup format din patru linii arcuite, aproape semicirculare.

Partea de jos a piesei este de formă aproximativ cilindrică, cu baza puțin lățită. Este greu de precizat, în lipsa capului și gâtului ce specie de păsări anume reprezintă. Este însă clar că este vorba de o pasăre cu picioare înalte. Dimensiunile piesei: înălțime = 5,5 cm; lungime = 6,5 cm.

– O altă figurină asemănătoare ca formă, are capul și gâtul rupte din vechime¹². Corpul este prelung, destul de masiv, iar prin formă se aseamănă aproximativ cu un sâmbure de piersică. Zona aripilor este redată ca având formă aproape semisferică, puțin prelungă, dar fără linii incizate pe ea. Partea de jos a piesei este tot cilindrică, puțin evazată la bază. Considerăm că și această piesă redă o pasăre cu picioare înalte. Dimensiunile piesei: lungime = 12 cm; înălțime = 10 cm.

– În așezarea amintită s-a găsit și o piesă păstrată mai bine¹³. Are capul subțire și prelung, cu ciocul ascuțit. Gâtul îl are subțire, destul de lung și arcuit. Corpul este prelung. Are partea de deasupra (zona aripilor) ca o suprafață arcuită,

⁸ Ion Nestor: *Fouilles de Glina*, în: Dacia, III-IV, 1927-1932, 1933 p. 324 (fig. 6/9) și p. 237.

⁹ Dinu V. Rosetti: *Steinkupferzeitliche Plastik aus einem Wohnhügel bei Bukarest*. În: *Jahrbuch für prähistorische und ethnographische Kunst*, 12, 1938, p. 29-50 + pl. 11-30.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem, p. 39 și pl. 26/9.

¹² Ibidem, p. 39 și pl. 26/12.

¹³ Ibidem, p. 39. și pl. 26/10.

bombată la mijloc. Partea corespunzătoare corpului este subțire, iar porțiunea de jos este destul de înaltă, subțire, de formă cilindrică, ruptă la bază, reprezentând picioare înalte. Piesa are culoare roșie, se pare că a fost vopsită.

Dimensiunile piesei: înălțime = 5,5 cm; lungime = 9 cm.

– Un alt tip de pasăre redă figurina următoare, foarte stilizată¹⁴. Are capul mic, cu partea dinspre cioc aproape ascuțită. Gâtul îl are destul de gros, cu o îngroșare în față, ca un fel de gușă. Corpul este masiv, cu partea de sus și de jos bombate. De ambele părți laterale are câte un orificiu. Partea inferioară este scurtă și lățită circular la bază. Dimensiunile piesei: înălțime = 4,5 cm; lungime = 8 cm.

– Din ultima piesă s-a păstrat numai capul micuț și gâtul înalt, lung, cu partea dinspre cioc prelungă aproape ascuțită. Dimensiunile piesei: înălțime = 7 cm.

– În aria aspectului cultural Aldeni II, din partea de nord-est a Munteniei, în așezarea de la Cireșu (jud. Brăila) s-a găsit un cap de pasăre având un decor incizat la baza gâtului, ciocul conic perforat transversal¹⁵. Dimensiuni: 2,5 cm înălțime.

Din datele prezentate rezultă că – în stadiul actual al cercetărilor – numai în cele cinci așezări neolitice: Căscioarele, Gumelnița, Glina, Vidra și Cireșu, din Muntenia, s-au descoperit figurine de lut ars, reprezentând păsări. Figurinele descoperite, până acum, datează numai din perioada neoliticului târziu din Muntenia și anume din fazele A2 și B ale culturii Gumelnița, precum și din timpul aspectului cultural Aldeni II. Subliniem că astfel de figurine nu se cunosc – până acum – din perioada neoliticului mijlociu, din timpul evoluției culturii Boian.

Figurinele descrise mai sus, atrag atenția prin aceea că sunt de mai multe tipuri, dar, cele mai bine păstrate au gâtul lung, arcuit, corpul svelt și picioarele lungi, redată la toate piesele printr-un cilindru, subțire, lățit la bază, pentru a putea fi așezate în picioare. Considerăm că aceste caracteristici dovedesc că, de obicei, figurinele descrise reprezintă păsări de baltă (presupunem că este vorba de berze). Atrage atenția că majoritatea acestor figurine au capul rupt din vechime (la 6 din 9 piese). Faptul – după părerea noastră – nu este întâmplător, el având o anumită semnificație magico-religioasă, pentru membrii acelor comunități. În această privință avem în vedere constatarea că și foarte multe din figurinele feminine, descoperite tot în așezările comunităților culturii Gumelnița, au, la fel, capul rupt din vechime, ceea ce înseamnă că, în ambele cazuri, este vorba nu de un fapt întâmplător, ci de un obicei al acelor oameni. După părerea noastră, ruperea capului la cele două categorii de figurine înseamnă că faptul avea o anumită semnificație și o importanță asemănătoare. Mai demult am formulat părerea că ruperea capului la figurinele antropomorfe reflectă faptul că acele figurine reprezintă un gen de personaje intermediare, care urmau să transmită divinității (Zeitei Fertilității) o rugămintă din partea omului și în cazul în care acea dorință nu era îndeplinită drept pedeapsă se obișnuia ruperea capului figurinei respective. Poate și în cazul figurinelor reprezentând păsări ruperea capului să aibă o explicație asemănătoare. Faptul că majoritatea figurinelor descrise în lucrare reprezintă berze pune și o altă problemă, credem, destul de importantă. Aceea dacă nu cumva ele reflectă o credință populară, păstrată până în prezent, în unele zone ale țării noastre, cu privire la „rolul“ berzelor.

¹⁴ Ibidem, p. 39 și pl. 26/11.

¹⁵ Valeriu Sârbu, *Cercetările arheologice de la Cireșu (jud. Brăila). Așezarea Gumelnița și descoperirile postneolitice*, în: *Istros*, I, Brăila, 1980, p. 27. Obiectul nu este reprodus.

Considerăm că se cuvine să atragem atenția și asupra unui alt fapt, care merită toată atenția, anume, acela că figurine de lut ars, reprezentând păsări, având forma asemănătoare cu cele din arealul culturii Gumelnița din Muntenia, se cunosc și în unele așezări din aria de răspândire a culturii Cucuteni, din Moldova. Acolo sunt figurine de lut ars similare ¹⁶. Descoperirea unor figurine de lut ars asemănătoare, reprezentând păsări, în arealele culturilor Gumelnița și Cucuteni, dovedește că în ambele teritorii există același obicei legat de astfel de figurine, dovadă a unor obiceiuri comune, deci legături strânse între comunitățile celor două culturi.

În cazul figurinelor analizate în lucrare, considerăm că nu poate fi vorba de o anumită divinitate în chip de pasăre, ci de reprezentări modelate din lut ars, făcute cu un anumit scop magico-religios.

***Figurines de l'époque néolithique représentant
des oiseaux découvertes en Munténie***

Pendant les fouilles archéologiques exécutés dans les agglomérations datant de l'époque néolithique de: Căscioarele (dép. Călărași), Gumelnitza (dép. Călărași) et Vidra (dép. Giurgiu), on été découvertes quelques figurines en terre cuite représentant des oiseaux.

Ces figurines appartiennent 'a la phase Gumelnitza A 2 et „ la phase Gumelnitza B: et a l'aspect Aldeni II.

Ces oiseaux ont une petite tête, un haut cou et le corps svelte. Les pieds sont en forme des cylindres, assez haut. D' après les caractéristiques mentionnées l'auteur consid re qu'il s'agit des oiseaux aquatiques, fort probablement des cigognes.

A la plupart de ces figurines manque la tête, ce qui reflète, d'apres l'auter, un rituel magique-religieux, pratiqué par les communautés des agglomérations Gumelnitza et Aldeni II ou ont été mis au jour de telles figurines.

¹⁶ Vladimir Dumitrescu, *Arta culturii Cucuteni*, București, 1979, p. 89 și 90; p. 89 (fig. 68).